

379 9144

ДЛЯ МОЛОДИ

РАНОК

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА

Історичне оповідання

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Оце перша книжечка бібліотеки для української молоді

„РАНОК”

Бібліотека „Ранок”, як доповнення „Дзвіночка” напевно зацікавить українську молодь сільську й міську.

Щомісяця приносить буде своїм передплатникам повчаючу лектуру з різних ділянок знання і стане правдивим приятелем української молоді.

В 1937. р. появляться такі книжечки:

1. Антін Лотоцький: Острок князя Романа (істор. оповідання).
2. Ф. Коковський: Лемківська слава (опов. з часів татарських нападів).
3. Е. Жарський: Повітря говорить (оповідання про найновіші винаходи: радіо й телевізію).
4. Д-р Р. Осінчук: Вороги здоров'я (гігієна тіла).
5. В. К.: Хлопці ж бо то хлопці, як соколи! (40 найкращих стрілецьких і народніх пісень з нотами для молоді).
6. Р. Леонтович: а) Дністрова Русалка, б) Будуймо школи! в) Вертеп кують, г) На толоці (на 1 дію), г) Червона зоря над Україною (на 1 дію), д) Могила незнамого жовнира (на 2 дії) — сценічні образки для молоді.
7. Б. Заклинський: Пізнай свій край! I. (опов. з мандрівки).
8. Заклинський: Пізнай свій край! II. (опов. з мандрівки).
9. А. Лотоцький: Золоті ворота (легенда).
10. Е. Жарський: В здоровому тілі здорова душа! (спорт).
11. М. Матіїв-Мельняк: Останній син вірливого гнізда (опов. про зруйнування Січі).
12. В. К.: Воєнні пригоди Гната Круна (сензаційне оповідання з війни).

Кожна книжечка матиме 32 сторінки. Буде гарно ілюстрована відомим артистом-малюрем Е. Козаком.

Поодинокі книжечка коштуватиме 30 грошів.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ВИНOSИТЬ 3.60 ЗЛ.

Для передплатників „Дзвіночка” й інших видань „Української Преси” знижена передплата: річна тільки 3 злоті (піврічна 1.70 зл.).

Передплату можна посилати чеками „Дзвіночка”, „Нов. Часу”, „Нашого Прапора”, „Н. Справи” з допискою на бібл. „Ранок”.

26 10 1138
~~38 304~~
БІБЛІОТЕКА ДЛЯ МОЛОДІ „РАНОК“

ч. 1.

СІЧЕНЬ

1937.

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

5655
~~82612~~
ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ЛЬВІВ

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

Ш9(2)6-9u52-4

Друковано 15.000 примірників

Обгортка рисунку Е. Козака

Друк. Медичкий—Тиктор, Львів, Бляхарська 9.

ДМИТРУСЬ І ЙОГО БАТЬКИ

Дім княжого тивуна Домамира Жирославича стояв біля західньої стіни города Рогатина. Дім був просторий, гарний, увесь із дубового дерева, а підвалини тисові, крівля побита смерековими драницями. За домом був чималий сад, а перед хатою квітник. Саду доглядав сам тивун, а квітника тивуниха Доброгніва. Дітей ховалося в них тільки двоєчко: вже п'ятнадцятилітній син Дмитро та восьмилітня Ярослава. Четверо діток, три хлопчики й одну донечку похоронили. Їх могили стоять рядочком на кладовищі біля церкви св. Духа, що то її збудував князь Осьмомисл, в подяку за чудесне вирятування княжни Евфрозини. Тож і не диво, що батько й мати стерегли Дмитруся та Славки, як ока в голові.

Дмитрусь був цікавий хлопчик. Сам із власної охоти навчився читати. Помагав йому в науці діакон Іван, що був при святодухівській церкві. Як Дмитрусь зачав учитися, було йому вісім років. Батько спершу навіть не знав, що син учиться читати. Довідався, аж як Дмитрусь уже десяти-

літнім хлопцем прочитав у церкві Апостола гарно та плавно. Батька це дуже втішило.

— Будуть люди з нашого Дмитруся! — говорив до Доброгніви розрадуваний.

Тепер уже Дмитрусеві п'ятнадцять років. Він уже не тільки гарно читає та пише, а й до зброї жвавий: і мечем і списом орудує так, що й із неодним старшим дружинником може мірятися, а з лука то зайця в бігу поцілить і на дальшу віддасть. А як їде на коні, то немов приріс до нього.

То було Р. Б. 1202. на Богоявлення Господнє. По Службі Божій люди спішили з церков додому. Саме тоді вернувся з Галича купець Богумил Данилович. Його сани спинилися на торговиці. Люди, що вийшли з церков, обступили перші сани, що в них сидів Богумил, закутаний у великий ведмежий кожух. Люди цікаві були на найсвіжіші новини з Галича. Та вже перша новина зробила на них велике вражіння:

— Князь Роман готується в похід на половців — сповістив Богумил.

— На половців! — раділи рогатинці. — О, князь Роман напевно поборе їх. Відхочеться цій дичі нападати на наші християнські землі.

А Богумил говорив далше:

— Грецький цісар Олексій Ангел прислав до князя Романа послів з проханням, щоб рушив походом на половців, бо вони загрожують уже самому Царгородові. І князь Роман, щоб допомогти грецькому цареві, рішився йти в похід на половців.

Дмитрусь стояв із боку та пильно прислухався розмові, а потім побіг мерщій додому, щоб подати домашнім вістку, що її почув на торговиці.

Тільки станув на порозі хати, зараз і каже:

— Тату, мамо, наш князь Роман рушає походом на половців.

— Ой, лишенько! — закликала мати. — І Юрко піде в похід!

Юрко був наймолодший брат тивунихи, княжий дружинник.

— А піде — сказав тивун Домамир. — На теж він і княжий дружинник, щоб іти на війну!

— Та так, — признала Доброгніва, — але, Боженьку, такий далекий похід, аж десь у степи над Дін. Кілько то натерпляться бідні дружинники й кілько їх не вернеться додому!

— Не вернеться багато — відповів тивун. — Та дарма, на те вони дружинники. Та й смерть на бойовищі за велику справу це слава!

Таке говорив тивун на Богоявлення, а вже в чотири дні опісля замаяли Романові стяги під стінами Рогатина. Всі рогатинці вийшли за місто, щоб приглянутися залізним полкам князя Романа Мстиславича. Князь Роман не входив тепер у город, бо спішно йому було в Володимир, щоб там злучити галицькі полки з волинськими й завчасу прибути ще в Київ. Тут прилучився теж сотський Данило Демкович з рогатинською сотнею.

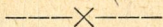
Дмитрусеві дуже сподобався князь Роман і його дружина.

— Ой, хотів би я піти з князем у похід — думав він.

Князь із військом рушив далше й міщани вернулися в город. Вернувся й Дмитрусь із батьком.

Та довго ще в Рогатині говорили про князя Романа, про його полки. Сумно стало в родинах, що з них відійшли вої в похід.

А малі хлопці тепер на болоні сливе щодень гралися в війну з половцями.

ПОВОРОТ ІЗ ПОХОДУ

Сливе всю зиму не було чутки ні про князя Романа, ні про його бої з половцями.

Аж десь у половині березня долинули в Рогатин чутки, що князь Роман вертається вже з походу й веде багато бранців та добичу велику везе.

— О, наш князь хоробрий і добрий полководець, він завжди переможець! — раділи рогатинці.

Аж одного дня заграли сурми під стінами Рогатина.

— Князь їде, князь вертається! — загомоніли люди й чимдуж спішили до міських воріт.

І справді зза горба показався перший відділ війська на конях. Між ними відразу пізнали всі високу та дужу постать князя, що їхав на сивому коні. Кругом нього їхали тисяцький Збислав з Буська, Мирослав, володимирський тисяцький, Дем'ян, белзький тисяцький і Пилип Кормільчич, княжий дворецький та інші.

Дмитрусь на першу вістку, що князь Роман є вже під городом, вибіг мерщій із хати та подався до київських воріт. Прибув там ще завчасу. Саме посадник Михалко Глібович на чолі міщан витав князя Романа хлібом-сіллю. Промову виголосив парох міської церкви о. Аввакум. Він говорив:

— Вітай нам, хоробрий і мудрий княже! Ти кинувся був на поганців, як лев, сердитий ти був на них як рись і вигубляв їх як крокодил, орлом пролітав ти їх землі, хоробрий як тур. Ти ревнуєш своєму славному, непереможному дідові Мономахові, що погубив поганих ізмалитян, половців,

прогнав Отрока в Обези за Залізні Ворота, а за Сирчаном пігнався аж до Дону й заняв усю їх землю. І тобі, княже, дав Бог таку силу, бо ти мудрістю ума ходиш шляхами заповідей Божих. Нехай Всевишній благословить твої діла й дасть тобі змогу стати самодержцем усієї Русі.

Князь Роман прийняв від тисяцького хліб-сіль і відповів коротко на привіт:

— Дякую за щирі слова привіту. Старатисяму, щоб галицько-волинська держава була сильна й могутня й щоб правда була в ній, щоб було добре й бояринові й міщанинові й холопові. Кривди нічєї не стерплю, навіть коли раба скривдить перший боярин у державі, то і його не мине кара. В опіці моїй держатиму передусім духовенство біле й чорне, бо вірою святою держава сильна.

Нарід величав князя грімкими окликами, а посадник попровадив князя на замок.

Дмитрусь глядів на князя, як у церкві на святу ікону. Сподобався йому князь Роман і поставою й виглядом і рішучістю в рухах і в мові.

Враз із іншими цікавими подався він у слід за князем під замок, що гордо знімався на горі, збудований із товстих дубових бервен.

Князь із тисяцьким в'їхав у замкові ворота, а люди ще довго стояли під замком, стояв і Дмитрусь. Усі раділи, що на золотокованому престолі Осьмомисла сидить хоробрий, рішучий та розумний унук Володимира Мономаха. Тут уже й із'явився старий гусяр Доброслав та співав »Слово про перемогу князя Володимира Мономаха над половцями під Сольницею«. Люди з запертим віддихом слухали співця, а як він скінчив, говорили:

— Такий і князь Роман Мстиславич, як його славний дід. І він для половців страшний! Кажуть, що половецькі матері страшать князем Романом своїх дітей. »Як не будете тихо — говорять дітям, — то прийде князь Роман і забере вас!«

— І Литва його боїться — завважив інший.

— Так! — сказав перший. — Такого князя нам треба! Він і лад заводить у краю й боронить державу перед ворогами.

Дмитрусеві щораз більше подобався князь Роман і він забув про хату, про обід і терпляче дожидався аж князь виїде з замку, щоб знову бачити його.

Діждався. Князь не гаявся довго в замку, не думав і в Рогатині довше задержуватися, бо й тягнуло його додому та до обов'язку правителя.

Аж тепер завважив Дмитрусь, що й його батько був біля князя. Князь саме говорив щось до тивуна.

Дмитрусь перепхався ближче. Коли батько біля князя, то й він сміливіше наблизився, набрав відваги.

Князь завважив його.

— Гарний хлопець. З очей пізнати, що цікавий і розумний — завважав.

— Це мій син — сказав тивун Домамир.

— Ваш? — завважав князь. — Здався б мені такий хлопець. Дали б ви його на мій двір?

— О, ласкавий княже, це була б велика честь для мене! — заявив тивун.

А князь звернувся до Дмитруся:

— А ти, тивуничу, маєш охоту стати моїм отроком?

— Хоч би й зараз — відповів весело Дмитрусь.

— Ну, так зараз ні, хлопче! — відповів князь Роман. — Не хочу тебе так несподівано відбирати твоїй неньці.

На другий день, раненько, коли дружина й вої припочали, рушив князь Роман Мстиславич із Рогатина шляхом на Галич.

Дмитрусь зірвався тільки стало сіріти, щоб бачити, як княжа дружина вирушить із Рогатина.

ДМИТРУСЬ У ГАЛИЧІ

У два тижні пізніше прибув у Рогатин княжий тивун Доброслав Дмитрович із грамотою до сотського города Рогатина та поступив і до тивуна Домамира Жирославича.

— Князь Роман прислав мене до вас, — казав Доброслав Дмитрович, звитавшись, — спитатися, чи ви дасьте вашого одинака на отрока в княжий двір?

— А вжеж, що дамо! — відповів Домамир. — Дамо, нехай під княжим доглядом учиться воєнного мистецтва й усього, що треба знати лицареві.

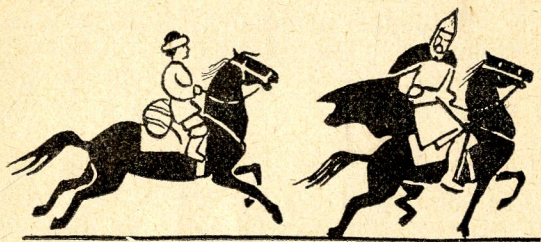
А Доброгніва додала:

— Ми вже все приготували до відїзду нашого Дмитруся. Сумно нам буде трохи без нього, та дарма, годі нам ставати поперек його щастю!

— Не самі останете, ще лишиться при вас ваша гарненька доня — сказав Доброслав, показуючи на Славку, що раз-у-раз виставляла чорняву головку зза матері, зиркаючи цікаво великими карими очима на Доброслава. — Гарненька мала! Як підросте, готовий я в вас сватати її за свого Ярка.

— І вона Ярослава! — засміялася мати, — та ми кличемо її Славцею.

Пополудні виїхав Дмитрусь із Доброславом Дмитровичем у Галич. При прощанні мати не видержала, залилася слізми.

— Не плачте — потішав Доброслав — не за горами ж Галич, близьенько, не раз можна буде побачитися.

— Це правда, — відповіла Доброгніва, — що Галич не за горами, однак князь Роман не всидить у Галичі. Він жадний воєнної слави, часто вирушатиме в далекі походи, а з собою певно братиме теж і Дмитруся.

— Дай це, Господи! — сказав Домамир. — Тоді нашого Дмитруся жде гарна та славна прийдешність. Виробиться або на доброго державного мужа або на хороброго лицаря, а то й вождя.

— Дай це, Господи! — сказав Доброслав.

Дмитрусеві врилися глибоко в тямку батькові й Доброславові слова. Він опісля часом згадував їх і говорив собі:

— Мушу, мушу досягнути мету, мушу стати визначною людиною, щоб принести славу нашому

родові й бути як найбільше корисним рідній державі.

Князь Роман дуже втішився, коли Мирослав привів Дмитруся в замкову гридницю.

— Дуже мені сподобався хлопчина. Цікавий і меткий і я випросив його в його батьків, щоб дали на мій двір. З нього будуть люди — говорив князь Роман до княгині Ганни.

— Справді, вже по очах пізнати, що він цікавий і розумний хлопець! — притакнула княгиня Ганна.

Дмитрусеві подобалося життя при княжому теремі. Таки інакше, як там удома, в тихому Рогатині. В перші дні так усё його тут цікавило, що здавалося, наче б він зовсім забув про рідну хату, про батька, неньку та сестричку. Був веселий, жвавий, всьому приглядався, про все допитувався: навіщо це чи те, як це або те робиться. І сподобалося йому, що всі радо відповідали на його запити.

Відразу вже найшов і приятеля. Був це Ратко, син боярина Юрія Васильовича, що також був княжим отроком. Керував отроками сотський Добромір. Хоч він був дуже вимогливий і строгий, всі отроки любили його та шанували, бо бачили, що все, що він від них вимагав, було для їх добра. Дмитрусь і Ратко старалися як найточніше виконувати його розпоряди, хоча б найтяжчі й найтрудніші. За теж їх старий сотський і вимагав від них більше.

— Ви обидва розумні й талановиті хлопці, — говорив він їм нераз — тому я мушу від вас більше жадати, бо хочу, щоб із вас були люди,

щоб із вас мали пожиток князь і рідна наша держава.

Повний рік перебув осьтак Дмитрусь на княжому замку, аж одного дня сказав князь Роман Дмитрусеві:

— Ну, щож, юначе, думаю ти вже досить навчився з цього, що треба дружинникові, тож відтепер беру я тебе на свого прибічного отрока.

У Дмитруся, з радощів аж серце затовклося. Він упав князеві до ніг. А князь Роман каже:

— Усюди їдитимеш зо мною й у походи і скрізь.

І недовго прийшлося ждати Дмитрусеві.

Став князь Роман готуватися в похід на половців.

— Приборкав я їх, правда, тому чотири роки, коли вирушив на них на прохання грецького князя Олексія Ангела, та це за мало. Їх треба зовсім знищити, треба прочистити шлях до моря — говорив князь до тисяцького Андрея Семеновича. — Подбай, щоб дружина була добре озброєна, а дворецький подбає про обоз та про харчі для дружини й воїв.

І почалася в Галичі приспішена праця. Мали роботу й колодії й ковалі, ткачі готували намети. В Галичі й поза Галичем ні про що інше не говорили тільки про новий похід на половців.

По церквах священники правили богослуження за удачу походу на невірних. Дмитрусь приглядався всьому тому цікаво. І як бачив усі ці приготування, ввесь цей запал, то й у нього росла охота взяти участь у поході, та не знати чи князь візьме його з собою. Ця думка, що князь може не взяти його в похід, може лишити його в Галичі,

тривожила його, не давала йому спокою не тільки вдень, а нераз і вночі, коли сон не клеїв очей. Хоч князь і казав, як зробив його своїм отроком, що й у походи братиме його з собою, та хто знає, чи не змінить тепер думки.

Аж тут на який тиждень перед походом покликав князь Дмитруся до себе:

— Ну, що ж, отроче, підеш зо мною в похід! Треба тобі поїхати в Рогатин, попрощатися з батьками та родиною, бо в поході всяко буває та й так, не скоро вернемося в Галич. На три дні звільняю тебе. Сьогодні п'ятниця, в вівторок рано зголошишся в мене. В середу рушаємо в похід.

Зраділи батько й ненька, зраділа сестричка Славка, коли Дмитрусь з'явився в хаті, та ненька вмить посмутніла, коли довідалася про похід і що князь бере з собою Дмитруся.

А Дмитрусь радів домом, оббігав усі кутки, з кожною деревиною в саду вітався, як би Бог зна як давно не був уже дома.

Важке було прощання по трьох днях побуту. Мати плакала, Славочка плакала, батько тільки поважно сказав:

— Сину, нехай тобі Бог помагає й не посороми слави нашого роду.

Мати завісила синові на шию маленьку іконку Богоматері, мальовану на срібній бляшці, поблагословила та сказала:

— Нехай тебе Мати Христова береже!

Зо сльозами в очах виїхав на своєму карому Дмитрусь за ворота, серце в грудях билося так сильно.

Аж на чистому полі заспокоївся, вітер обсушив

сльози й він ударив коня острогами та стрілою помчався галицьким шляхом.

Потім кінь звільнив ходи, та Дмитрусь уже не підганяв його, дав волю думкам і надиво не про дім думав, не про батька, неньку, ані про сестричку, тільки про князя Романа, про похід, про половців.

Без пригод заїхав у Галич і прибув на час на замок.

ПОХІД НА ПОЛОВЦІВ

Ранним ранком у середу, вислухавши ранішнього богослуження в замковій церкві, вирушав князь Роман із дружиною в похід.

На городове болоння, де стояли княжі полки готові в похід, вийшла княгиня Ганна з однорічним княжичем Данилком, що його держала на руках кормилиця. І сливе увесь город вийшов на болоння праштати батьків і синів та братів, що рушали в похід.

Княгиня була бліда, але спокійна.

Князь поцілувався з княгинею, поцілував маленького свого сінка, взявши його від кормилиці в руки, сказав ще:

— Бувай мені здорова, Ганусю! — віддав сина кормилиці й вискочив на свого сивого. Добув меч, підняв, махнув ним угорі та крикнув:

— Рушай!

І вдарив коня острогами та станув попереду полків. Біля нього тисяцький Мирослав Глібович. Їхав біля князя теж і Дмитрусь та княжий сурмач Яромир і стяговий Желибір Борисович. На

княжому стягу з одного боку на білому полі три чорні галки в лету, знак Галича, а на другому боці голова вола, герб волинського князівства.

Як князь крикнув: »Рушай«, княжий сурмач приложив сурму до уст і засурмив. За ним стали сурмити полкові сурмачі.

І рушили полки. Попереду галицький, за ним перемиський, за перемиським володимирський, а там і всі інші. Задудоніла земля під ногами піших дружинників і під кінськими копитами, закрипіли вози, навантажені зброєю, наметними полотнами та шкурами й усякими припасами.

Княгиня з маленьким княжичем подалася в терем, стали помало розходитися й родини дружинників. Тільки деякі, здебільша галицькі дівчата, йшли ще далше побіч війська стежками. Та за городом і вони завернулися.

Князь Роман велів іти поспішним походом, щоб половці не мали часу вернутися з Греції, де враз із печенігами і іншими кочовими племенами нищили та грабили Тракію й Болгарію.

Як той верховинський вихор ударив князь Роман на половецькі вежі. Боронилися хоробрі половці завзято, та довго не могли боронитися, бо значніші їх сили були в грецьких землях. І що духу пігнали половецькі гінці до своїх ханів у Грецію:

— Вертайтеся мерщій, бо могутній князь Роман воює землю нашу, набрав уже багато бранців і ще воює.

А того тільки треба було князеві Романові. Він жеж головню тому й пішов на половців, щоб помогти родичеві своєї жінки цареві Греції, Олексієві та й щоб половців відстрашити від нападів на українські землі.

Але й половці, коли дістали вістку, що їх хани вертаються вже з Греції в рідні степи, набрали духа та самі стали нападати на відділи князя Романа. Найбільше ж ішло їм про те, щоб відбити бранців, а в полон попалася навіть сім'я одного з ханів. Замалі в них були покищо сили, але вони знали, що князь Роман часто в боях сам з невеличким відділом виходить наперед своїх військ, щоб розглянути ворожі становища. Молодий ханич Котян бажав ще заки його батько повернеться, вславитися тим, що самого князя Романа або в полон візьме, або його голову принесе батькові в дарі. І тому добре стежив за рухами Романових військ, щоб заскочити самого князя на чатах.

І здавалося щастя сприяло йому. Пригнав гонця до ханича:

— Князь Роман із невеличким відділом віддалився від своїх військ! Тихо немов ті коти вийшли половці під проводом молоденького ханича зо своїх становищ і підсувалися крадькома поміж високою ковилою до могили, що на ній стояв князь Роман із невеличким відділом дружинників. Між ними вирізняється лицарська постать князя Романа. Стоїть, зняв шолома й держить його в лівій руці, а долоню правої руки приклав понад очі й вірлиним зором сягає далеко-далеко. І не знає, не прочуває, що небезпека так близько. Аж нараз довкола могили роздався дикий вереск. І намлиюка вискочили на могилу половці, а попереду молоденький ханич Котян. Ханич уже кричить:

— Піддайся, княже Романе, нема тобі рятунку, нас більше!

Та не з тих князь Роман. Уже заложив шолома на голову, вже й гострого двосічного меч

добув. Добув меча і Дмитрусь, добули й усі. Почалася січа завзята, нерівна. А сурмач Яромир при-

ложив сурму до уст та сурмить з усієї сили на тривогу. Знає ханич, що на голос сурми налянуть княжі дружинники з табору, а тоді не князь Роман, тільки він пропащий і звертає свого меча тепер на княжого сурмача. Вже засягнув його по шо-

ломі й сурмач повалився як довгий додолу. Та в цій таки хвилині вихопив йому Дмитрусь сурму з руки й сам став сурмити на тривогу, що духу стало.

А князь Роман не вгаває, рубає мечем навкола себе. Рубають завзято й його дружинники, хоча багато вже з них ранених.

А сурма грає, грає — кличе на тривогу. Дмитрусь не відриває сурми від уст. Аж чути дудонить степ під кінськими копитами. Вже чути іржання коней. Половці стрівожені подаються назад, та вже за пізно. Сам тисяцький Мирослав Глібович пригнав із кіннотою на відсіч князеві, зачувши тривожний голос сурми княжого сурмача. Половці вже не билися, всі піддалися. Піддався й ханич Котян.

Із половців упало трьох, а з дружинників князя Романа ніодин. Сурмача Яромира удар ханичевого меча тільки був приголомшив, бо вдарив із боку шолома та не перетяв його. Тепер він уже прийшов до себе.

Сумний, із похнюпленою головою йшов ханич Котян зо зв'язаними на хребті руками. Думав дістати славного та грізного князя Романа в свої руки, а сам попався.

Князь Роман поклав руку на рам'я Дмитруся та сказав:

— Ти, отроче, вирятував мене від смерти, а може ще з гіршого, бо з неволі. Здоровий, я, не дався б узяти в полон, але важко раненого могли взяти. Дякую тобі!

І так мило було тепер на душі Дмитрусеві, Він своєю притомністю ума, що схопив сурму

й далі сурмив на тривогу, вирятував із небезпеки славного князя Романа, свого володаря.

Весело верталася дружина з походу. Везла багато добичі й велику скількість бранців та бранок-половчанок.

Лунали від грімких пісень, переможних дружинників степи широкі, а потім волинські, а там і галицькі ліси.

Радісними окликами повитав князя й його дружину великий Галич.

Княгиня Ганна щаслива впала в обійми чоловіка. Та найщасливіший був Дмитрусь, бо князь Роман усім оповідав, що завдячує життя молодому отрокові Дмитрові.

ДМИТРУСЬ ПІД ЗАВИХОСТОМ

Ще не один похід відбув так Дмитрусь із князем Романом.

Через два роки був знову великий похід на половців. Тепер вирушив на половців уже не сам князь Роман, пішли разом і київський великий князь Рюрик, переяславський князь Ярослав, син великого князя Всеволода*) й інші князі.

А тоді була зима. На степах лежали великі сніги. Половцям було дуже тяжко.

І українські князі здобули велику перемогу над половцями. Взяли багато полону, **займили** їх стада та повернулися додому з великою добиччю.

Коли верталися з походу, князь Роман посту-

*) Тоді князь Рюрик правив у Києві разом із князем Всеволодом.

пив до Києва, щоб помолитися в святій Софії й у Десятинній церкві.

Князь Роман узяв із собою також і Дмитруся.

Сумно було Дмитрусеві. Київ, »мати всіх городів України« був одна велика руїна. Двічі руйнували його. І то князі Рюриковичі. В р. 1169. московський князь Андрій Боголюбський, а минулого року князь Рюрик з чернігівськими князями з роду Ольговичів навів на Київ половців і ті зруйнували його зовсім. Не тільки Подолля Києва ограбили вони, а й горішню частину города, розграбили митрополичий Софійський собор, Десятинну церкву й усі монастирі, обдерли ікони, інші заграбили разом із хрестами, церковною посудою, книгами й дорогоцінними одягами, розвішаними в церквах давніми князями на пам'ятку про них. Черців, черниць, і слабосилих повбивали, а молодих усіх повели в полон.

Парох Десятинної церкви о. Гермоген оповідав це все князеві Романові й говорив далше:

— На просьбу князя Рюрика половці пощадили тільки чужосторонніх купців, що скрилися були в святих храмах, але за те забрали їм половину товарів. Це все сталося за наші гріхи — закінчив о. Гермоген. — По вічні віки тямитиме наш нарід цей сумний день 2. січня 6711. р.*)

— Князь Рюрик опісля каювся, — говорив далше о. Гермоген, — що навів чужинців на рідну землю й на »Матір наших городів« та пізніше кається не направить лиха.

*) Тоді на Україні лічили роки від сотворення світа. 6711. р. це 1203. р. по Хр.

— Направило всежтаки бодай частинно. Ось князь Рюрик покаявшись, ходив із нами на половців, колишніх своїх союзників і поміг звоювати лютого ворога нашої землі — сказав князь Роман.

Помолившись у київських церквах, вернувся князь Роман у Галич. Та тут ждав уже на нього новий похід. Сандомірський князь Лешко Білий, чи радше його мати Олена, дочка белзького князя й Романова родичка, прислала в посольстві воеводу Говорка, щоб князь Роман поміг малому Лешкові здобути краківський престіл.

— Княгиня Олена зобов'язується звернути всі кошти зв'язані з походом — говорив Говорек. — А коли б не могла заплатити коштів відразу, то дасть у застав город Люблин із землею.

Князь Роман відповів Говоркові:

— Колись мій батько найшов захист у Лешкового батька й я там виховувався, то якже ж я не поміг би його синові та ще й дотого синові моєї родички. Піду походом на Володислава та здобуду Краків Лешкові.

І так і не спочавши добре дома, рушив князь Роман у новий похід. Пішов із ним як звичайно Дмитрусь, тепер уже 18-літній юнак.

Князь Роман жартував:

— Треба мені тебе, Дмитре Домамиричу, може знову прийдеться мене рятувати, як там на степах. Зачула це княгиня Ганна та й каже:

— Ти жартуєш, а мені сумно! Не добре віщує серце моє. Навіщо тобі битися за чужу справу?

На це відповів князь Роман:

— Життя наше в Божих руках! Та й не так дуже за чужу справу йду я битися — Лешко ж мій родич, син Олени, князівни белзької. Та й, скажу тобі правду, волів би я, щоб у Кракові сидів Лешко, а не Володислав.

І знову довелося княгині Ганні прашати свого чоловіка. Вийшла на прашання, тепер уже з двома синками: Данилкові вже кінчився четвертий рік, а молодшому Василькові другий.

Княжич Данилко прашався тепер щиро-сердечно не тільки з батьком, а й із отроком Дмитром. Прив'язався був до нього дуже, бо він учив його й мечем орудувати й із лука стріляти й на коні їздити. Княжич Данило нераз говорив Дмитрусеві: »Як я виросту й буду вже князем, то зроблю тебе тисяцьким«.

І тепер обняв його за шию та говорив:

— Намовляй тата, щоб довго не барився в Польщі.

Дмитрусь усміхнувся та сказав:

— Де мені князя Романа намовити, він знає, що робить і як уже на щось рішиться, то від цього не відступає.

— Але берегтимеш тата, щоб йому там що лихого не сталося — говорив маленький княжич.

— Буду — відповів твердо Дмитрусь.

З'якався краківський князь Володислав Лясконогий, коли принесли йому вістку, що князь Роман Мстиславич іде на нього, щоб відібрати в нього Краків та посадити на краківському престолі Лешка.

— Не дамо ми йому ради — говорив він до старого воеводи, Миколи Пелки — він тепер могутній князь Галича, Волині й Києва. І нашому війську не рівнятися з його дружиною. Його дружинники закалені в боях із половцями та ятв'ягами, а наші тепер навикли до мирного життя, не любимо війна. Що тут діяти?

— Княже, — відповів на це воевода Микола — твоя правда не нашому війську міряться з князем Романом. Моя рада старатися намовити князя Лешка, щоб заступався за тобою перед князем Романом. Лешко близький свояк князя Романа, то князь Роман може й послухає його та вернеться назад у Галич.

І князь Володислав вислав у Сандомір таки воеводу Миколу з проханням до Лешка, щоб старався погодити його з князем Романом. Воевода Микола, щоб заохотити Лешка, додав:

— Князь Володислав хоровитий, не довго поживе, а тоді ти, ласкавий княже, знову засядеш на краківському престолі.

Легковірний Лешко звернувся зараз до князя Романа:

— Володислав просить мира, хоче переговорювати з тобою.

— Коли щиро хоче мира, значить відступить тобі Краків, то я готовий на переговори.

І почалися переговори. Князь Роман стягнув своє військо до двох міст, що їх був заняв і ждав послів до переговорів. Тільки малі відділи вислав та розвідки. З одним таким відділом пішов одного дня теж і Дмитрусь. Як вернувся, сказав князеві Романові:

— Ласкавий княже, Володислав спроваджує тут щораз більше війська. Я думаю, що він веде переговори тільки на те, щоб зискати час і могли зібрати більші сили.

— Таке! — сказав князь Роман. — Стрівай, піду я сам на розвіди. Як пересвідчуся, навіч, що воно так, то зірву перемир'я й війна пічнеться наново. Не ждатиму, аж він укріпиться та спровадить більше війська. Не мудрий той вождь, що дає ворогові скріпитися.

— Вони й тепер не додержують перемир'я, нападають на наші менші відділи — завважав Дмитрусь.

— Правда — відповів князь Роман — але це може роблять польські відділи на власну руку. Виїду на розвіди й переконаюся.

І виїхав у напрямі Завихоста. Узяв з собою теж і Дмитруся, чи радше він сам упросився.

Іхали здовж ріки Висли й бачив навіч, що в таборі Володислава рух, що там приготівляються до бою. Щоб краще бачити, виїхав князь на горб під лісом і відсіля приглядався. Бачив, як із табору виїздили вершники невеликими відділами, виходила такими ж відділами й піхота.

— Так, вони не думають про мир! — подумав князь Роман. — Стривайте, завтра зажадаю рішучої відповіді. А не дасть, зачну знову війну.

Сутеніло. Князь Роман дав приказ своїм дружинникам:

— Вертаємося!

З'їхали в долину. Та тут наскочив на них відділ краківського війська й випустив стріли на відділ князя Романа.

— Так, голото, то ви так додержуєте перемир'я — закликав князь Роман гнівно. Та сміливо вдарив на противника. Заграла ворожа сурма й намілюка звідусюд обскочили невеличкий відділ князя Романа піші й кінні відділи, що видно були скрилися в лісі.

— Лихо — сказав князь Роман. — Треба нам пробитися до своїх і завтра рано зачати війну наново.

Та легко сказати пробитися, коли ворогів прибуває все більше й більше. Завзято бився князь Роман, завзято билися княжі дружинники, не дармував і Дмитрусів меч, що не відступав від князя ні на хвилину.

Аж нараз князь Роман повалився з коня додолу. В суматосі його дружинники не завважали, що князь упав і билися дальше, вже не на те, щоб пробитися, а щоб згинуту по лицарськи. В завзятті подалися наперед, лишили раненого князя за собою.

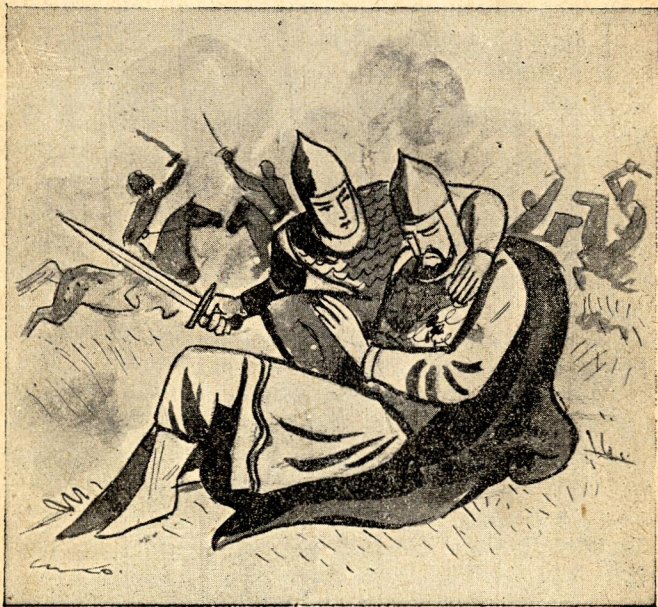
Завважав те, що князь упав, тільки Дмитрусь. Він зараз зіскочив із коня та прискочив до князя. Станув навколішки, нахилився до князя. Князь жив іще.

— Ввалив мене вражий син рогатиною в груди — сказав до Дмитруса. — Пропало все, Дмитрусю, треба йти перед найвищого Суддю. Прощай, візьми собі на пам'ятку цей хрестик, це від моєї ненечки, як я вперше враз із батьком вирушав до бою. Дмитрусю, — говорив щораз слабшим голосом — присягни мені, що не відступиш моїх синочків ніколи!

— Ніколи, ніколи не відступлю! — сказав Дми-

трусь, поклавши праву руку на хрестик, що його саме дістав від князя, а рясні сльози залили його слова.

— Тепер тобі останній мій приказ, вірний мій отроче, спіши в город, нехай вийдуть зараз тут, забрати моє тіло, щоб його не розшарпали собаки

та не роздзьобали ворони. Хочу лежати в рідній землі. І скажи, нехай із моїм тілом негайно вертаються додому!

Захарчав у смертних судорогах, ще прошептав:

— Прощай, Ганю, прощайте, діточки мої! — й віддав Богу лицарську душу.

Дмитрусь заплющив очі князеві, сів на свого коня й помчав у город.

Серед ночі зо смолоскипами виїхала з города вся дружина князя Романа. Вів її Дмитрусь.

Підняли князя Романа, поклали на віз і вернулися в город.

Раненько скоросвіт вирушили під проводом тисяцького Мирослава Глібовича, з княжим тілом на возі, застеленому килимами до другого города.

— Князь наш погиб — сказав Мирослав дружинникам, що стояли в другому городі — нема вже нам чого тут сидіти. Нехай Лешко сам ладнає з Володиславом, не наша справа, ми вертаємося додому.

І рушив сумний похід через Вислу, а там на Перемишль, Самбір до стольного Галича.

Ой, заплакала, заридала княгиня Ганна, коли побачила мертве тіло свого милого лада.

— Чуло мое серце — говорила, припадаючи до мертвого тіла князя Романа — чуло, прочувало, що лихо зустріне тебе, ладо мій милий, опікуне найкращий, чуло, що не добре скінчиться цей твій похід.

Плакав і княжич Данилко, плакав навіть маленький Василько, не вдержав сліз і Дмитрусь.

Княгиня Ганна раз-по-раз веліла Дмитрусеві оповідати собі про останні хвилини її чоловіка.

І оповідав Дмитрусь усе: як князь вирушив на розвіди, як вороги скриті в лісі наскочили з усіх

боків, як хоробро князь бився, як упав із коня вдарений у груди рогатиною, та як подарував йому хрестик і докладно переказав Дмитрусь усі останні слова князя Романа.

Княгиня Ганна обняла обох синочків і сказала:

— Нема вже в вас батенька, синочки мої! Тепер тільки я вам остала, та не дам вам пропасти. Не опустиш і ти нас, Дмитрусь.

— Не опущу — сказав Дмитрусь — я ж присяг князеві моему!

ЗАКІНЧЕННЯ

І Дмитрусь додержав присяги. Скрізь, куди доля не кидала малих сиріток-княжичів, скрізь був він — і в Польщі й на Угорщині й у Белзі. Коли ж княгиня Ганна мусіла розлучитися з княжичем Данилком, то він оставався при ньому, беріг княжича як власного ока в голові.

І молодий княжич цинив його не як вірного дружинника, а як щирого приятеля.

Коли ж по важких переходах осів в Галичі, зробив його начальником своєї теремної сторожі, а як прилучив Київ до своєї держави, то тисяцьким Києва йменував Дмитра Домамирича.

Саме тоді насунуло лихо на Україну. Прийшла сумна битва з татарськими ордами на половецьких степах, над річкою Калкою, а в шіснадцять літ опісля налізули татарські орди чорною хмарою на Київ. Облягли його та стали здобувати. Завзято, хоробро боронив Києва тисяцький Дми-

тро, та вождь татар Батий завзявся здобути Київ. Татар була сила силенна. Від скрипу теліг, від реву верблюдів і ржання кінських стад не можна було нічого чути. Батий пороками бив у стіни города день і ніч і звалив їх. Кияни під проводом Дмитра вийшли тут і станули живим муром та билися з татарами. В перших рядах бився й тисяцький Дмитро й був ранений. Та татари таки вдерлися на стіну й там сиділи. Через ніч збудували кияни укріплення довкруги Десятинної церкви. Рано почалася битва наново. Люди вибігли на церкву й на церковні склепіння зо своїм майном. Та від тягару завалилися церковні стіни й так татари зайняли Київ. Дмитра вивели раненого та не вбили його. Пощадив його Батий за хоробрість і взяв з собою в дальший похід на Угорщину. До походу на Угорщину наглив його Дмитро, а робив це тому, щоб татари чимскоріше відійшли з українських земель і не руйнували її.

Коли татари, розбиті під Лігніцею, верталися в свої степи, вернувся Дмитро в рідну землю. Вернувся теж і князь Данило.

Їздив князь Данило по своїй державі, їздив з ним і Дмитро. Сумно було, коли оглядали поруйновані города й села, коли чули плач матерей, удовиць і сиріт, що потратили своїх рідних в часі нападу татар.

— Велике лихо впало на наші землі — говорив князь Данило до Дмитра — кара Божа! Нескоро піднесеться рідна земля наша до попереднього добробуту.

— Правда, нескоро — відповів Дмитро, — одначе при Божій допомозі й при пильному труді нашому знову зацвіте земля наша, як перше! Знову укріпиш города, княже наш, знову придбаєш хорообру дружину!

— Так, — сказав князь Данило — при твоїй допомозі й таких, як ти, відбудуємо нове життя.

Заїхали й у Рогатин. Радісно грали дзвони церкви св. Духа й інших церков при їх в'їзді в стіни города. Вітали не тільки свого князя, а й великого сина Рогатина.

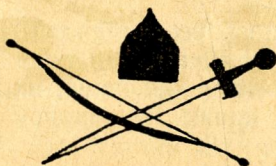
Князь Данило, одушевлений привітом вірних городян, сказав до Дмитра:

— Тисяцький Дмитре! В нагороду за заслуги твої даю тобі й родові твому город Рогатин і рогатинську землю на вічне посідання. Знаю, що ніхто не буде так дбати про її добро, як ти!

І зараз велів списати грамоту про цю даровизну.

Так осів Дмитро в своєму рідному городі Сумно йому тільки, що не застав уже батька при житті. Мати жила ще. А сестра Ярослава віддалася справді за Ярослава, сина Доброслава Дмитровича й жила в Галичі.

Дмитро Домамирич дав початок славному роду Рогатинських, що пізніше завзято й із великою посвятою боронив рідної землі.

Пояснення: *город* = укріплене місто, *дружина* = постійне військо на службі князя (гвардія), *огрєк* = молодший член дружини (виконував доручення на княжому дворі), *гريدниця* = забудування, де мешкала нижча верства княжої дружини, *тивун* = княжий урядник, *тисяцький* = високий старшина в війську (можна сказати генерал), *герем* = княжа палата.

Любий Читачу!

Коли маєш молодшу сестричку, чи молодшого братчика, не забудь, що для них найкращим дитячим часописом є

„ДЗВІНОЧОК“

Це вчитель, приятель і товариш українських дітей. Гарно ілюстрована книжечка „Дзвіночок“ вміщує щомісяця цікаві оповідання, казочки, байки, вірші, сценки, загадки, шаради, ребусики і т. д.

Кошт малий, бо всего 2 зл. виносить річна передплата. (Поодинокє число коштує 20 гр.)

„Дзвіночок“

Львів, Косцюшка 1а.

(667) 0,96 коп (19862)

PL

3667₄

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА

Історичне оповідання

„РАНОК“, ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА 1 а.
„RANOK“, LWÓW, UL. KOŚCIUSZKI 1 а
Видав: «Українська Преса» (Іван Тиктор). Видан. ред. І. Тиктор.
Почтову оплату заплачено гуртово.

Друк. Медичний — Тиктор, Львів, Бляхарська 9. Тел. 234-76.

Львів. Бібліотека
АН УРСР